

Met woorden

Trainingen in woordenschatonderwijs

Goed basisschoolonderwijs is onlosmakelijk verbonden met goede kennis van de Nederlandse taal. En goede kennis van de Nederlandse taal is weer direct verbonden met een goede kennis van woorden, met woordenschat. Om scholen en hun teams te helpen tot een systematische woordenschatopbouw te komen, geven Marianne Verhallen en Dirkje van den Nulft nu al een paar jaar woordenschattrainingen aan leerkrachten op basisscholen. Voor *JSW* bezocht Madeleine Gibson twee getrainde onderwijskansscholen: de Driesprong in Eindhoven en de Slootermeerschool in Amsterdam.

HumanTouchPhoto

‘Anne, je zou toch een toneelstukje voor ons doen?’ In groep 3 van de Driesprong beginnen de kinderen te giechelen. Anne grijnst en schuift verlegen op haar stoel heen en weer. ‘Toe dan, we hadden het toch afgesproken?’ Met een rood hoofd komt Anne overeind. Op een drafsje verdwijnt ze uiteindelijk naar de gang, om een seconde later half snikkend en half proestend terug te komen. Juf Fransje knikt en tekent nu twee gezichtjes op het bord. Een vrolijk gezicht en een verdrietig gezicht. Elk gezicht krijgt een aantal tentakels. Dan pakt de juf een boek over ‘verdriet’. Ze vertelt. ‘Je kunt geplaagd worden of je konijntje gaat dood. Of...’, de juf kijkt naar Hassan, ‘als je gaat verhuizen en je moet al je vriendjes achterlaten.’ Er verschijnen nu steeds meer woorden op het bord: huilen, heimwee, treurig, sip, vervelend. ‘Wat is nou heimwee?’, vraagt

Ramon. ‘Ja,’ zegt juf, ‘dat ga ik jullie nu uitleggen!’ Na de uitleg van de woorden krijgen de kinderen zelf een woordweb om in te vullen. In het voorgedrukte cirkeltje met tentakels tekenen ze een pruilmondje. ‘Let op bij heimwee, het is de korte ei, ‘e’ en de ‘i’! Het zijn verschrikkelijk moeilijke woorden, maar schrijf ze maar gewoon op.’ Als ze alle woorden hebben opgeschreven, gaan de woordwebben in mappen van de kinderen.

Systeem

Hoe breed je de woordenschat van kinderen in een paar jaar van een tiental tot een duizendtal woorden uit? En hoe leren kinderen de relaties tussen al die woorden? Marianne Verhallen en Dirkje van den Nulft zijn van mening dat scholen en hun leerkrachten anders tegen het leren van woorden aan moeten gaan kijken. Leerkrachten moeten streven naar een systematische woordenschatopbouw. Dit lukt alleen als woorden niet meer tussen neus en lippen worden uitgelegd, maar als de woordenschatuitbreiding gezien wordt als een proces van kennisopbouw dat in handen ligt van de leerkracht. Een leerkracht

in de weer

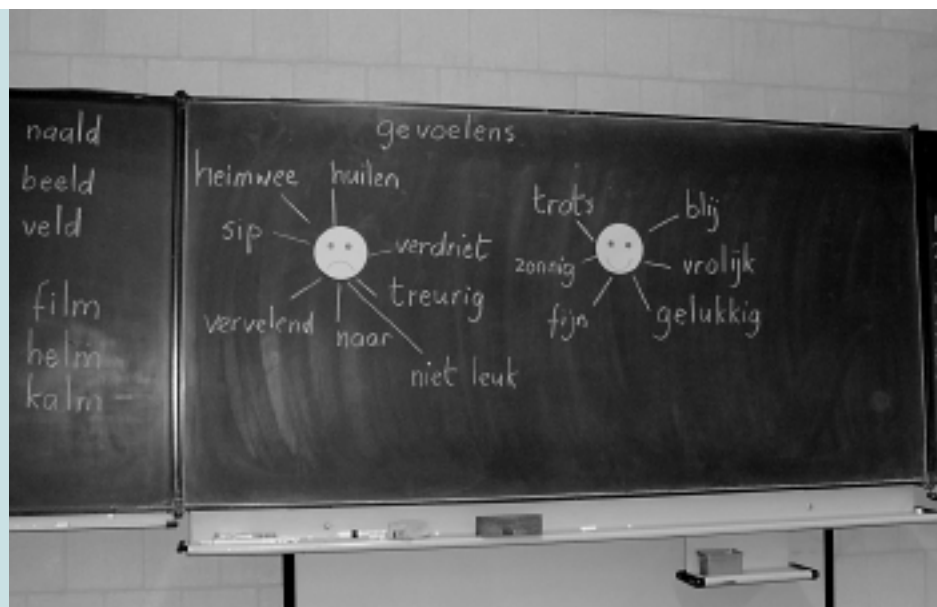
moet de woorden heel bewust selecteren, dan voorbewerken, dan semantiseren, vervolgens consolideren en uiteindelijk controleren. De leerkracht past de woordenschatuitbreiding op deze manier in verschillende stadia toe.

Het grondig *selecteren* van de uit te leggen woorden voorkomt het lukraak te werk gaan. Wie lukraak te werk gaat, blijft maar uitleggen, en de vraag is wat van deze overdosis aan informatie uiteindelijk blijft hangen. De *voorbewerking* geeft aan dat het uitleggen van woorden aandacht vereist. Hoe ga je het nieuwe woord introduceren op een manier dat het werkelijk indruk maakt? Pas als je dit weet, kun je overgaan tot de daadwerkelijke *semantisering*, het uitleggen of betekenisgeven. En dan ben je er nog niet. Dan moeten woorden nog *geconsolideerd* worden, duurzaam gemaakt worden. Dat betekent dat de betekenissen ingesleten moeten worden. En tot slot wordt het hele proces nog eens *gecontroleerd*.

In een tweedaagse training brengen Verhallen en Van den Nulft leerkrachten op speelse wijze deze kennis bij. Aan de hand van het praktijkboek voor het basisonderwijs *Met woorden in de weer* wordt leerkrachten ook ingeprent dat het woordenschatonderwijs afhankelijk is van de wil om te werken aan schoolsucces, van een goede kennis van het taalverwervingsproces, van het in staat zijn woordenschatuitbreiding in verschillende fases toe te passen en ook van het daadwerkelijke doorzetten van de gemaakte plannen. Hun streven is weer plezier in het taalonderwijs te creëren. Door op een nieuwe, creatieve maar systema-

tische manier met woorden in de weer te gaan, krijgen de leerkrachten weer vertrouwen in zichzelf en in hun manier van lesgeven. En als het goed is, slaat dit over op de kinderen.

Dat de getrainde scholen stuk voor stuk enthousiast zijn, vinden Verhallen en Van den Nulft positief. Maar dat scholen die de training volgen automatisch succes boeken, is echter niet het geval. De trainers benadrukken dat een geslaagd resultaat staat en valt met goede coaching. De begeleiding na de training, de borging en bewaking van de implementatie, zijn even belangrijk als de training zelf. Dat betekent ook dat er geen gat mag vallen tussen de training en de eerste consultaties. Maar scholen die dit goed en serieus aanpakken, hoeven niet te vrezen. Volgens Verhallen en Van den Nulft zullen zij net als de eerder getrainde scholen ondervinden dat goed woordenschatonderwijs weer gezien wordt als een uitdaging en dat iedere leerkracht zijn eigen talent hierin kwijtkan.

Een woordweb over gevoelens in groep 3 van de Driesprong in Eindhoven

Schoolbezoeken

Op de Slootermeerschool in Amsterdam zijn de leerkrachten bezig met een project over energie: een uitstekend thema om woordenschat op toe te passen. Van groep 1 tot groep 8 zijn de kinderen omringd door woorden op de woordmuur: woordwebben, woordtrappen en woordparachutes. De implementatie heeft hier een jaar eerder plaatsgevonden dan in Eindhoven, in september 2002. In groep 1 en 2 leggen de leidsters uit wat molens zijn. Wind, wieken, draaien, stroom, electriciteit, het zijn allemaal termen die aan de orde komen. Juf Ans heeft een plastic molen meegenomen. Hij draait op batterijen. De kinderen zijn doodstil als ze het apparaat tevoorschijn haalt. Want ze brengt het heel geheimzinnig. 'Wat is dit? Wat kan dit apparaat? En gaan de wieken harder draaien als je blaast?' Ze maakt de kinderen eerst betrokken (het voorbereiden), voordat ze de geselecteerde woorden uitlegt (het semantiseren).

In de parallelklas heeft juf Kamra een föhn meegenomen. Met de föhn blaast ze een plastic zakje bol. 'Dit lijkt op een windvaan.' De kinderen leren nog meer woorden: waaien, de wind, de storm, de orkaan. Ze laat de kinderen een plaatje van een windvaan zien. In groep 4 heeft juf Marieke een moeilijker taak. Zij legt de kinderen het woord 'oplaadbaar' uit. 'Voor welke apparaten heb je batterijen nodig?' vraagt ze de kinderen. En heb je dan liever een batterij die je een keer kunt gebruiken of een batterij die je duizend keer kunt gebruiken? De kinderen weten het wel.

In groep 5 is het net tijd voor een broodje. De kinderen mogen hun lunchpakket uit hun tassen in de gang halen. Maar, niet zomaar! Het gebeurt al hinkelend, sluiwend, trippelend, slenterend, strompelend en hippend. Eén voor één laat juf Marianne de kinderen het voordoen. Aan de muur hangt het woordcluster 'bewegen'.

In de middagpauze vertellen de leerkrachten dat ze het taalonderwijs op deze manier erg leuk vinden. De training was heftig: 'Heftig, maar wel heel leerzaam.' De deelnemers uit Eindhoven vertellen hoe de leerkrachten stonden te popelen om te beginnen, om meteen ook het resultaat ervan te zien. Na een week verschenen al de eerste woordwebben, woordtrappen en woordparachutes aan de muur. En zowel in Eindhoven als in Amsterdam herinnerden ze zich dat ze vooral veel

plezier hadden gehad. 'De training was zowel een woordenschatcursus als teambuilding. Sommige collega's had je heel anders ingeschat en dat was gewoon zo grappig. Iedereen deed fanatiek mee. Het was ongebonden en veel lachen dat is ons het meeste bijgebleven. De mensen kwamen los.'

Directeur Adrie Van Eeden (de Driesprong) over de training: 'Het ging allemaal vrij losjes en gezellig, maar ondertussen werd het in alle geledingen bewaakt. Op de eerste dag dat we weer op school kwamen, werden foto's genomen van alle klassen waar de woordwebben nog niet hingen. We hadden een maand later al klassenconsultaties. We legden vast waar de clusters uit gekozen zouden worden. De leerkrachten die niet bij de training geweest waren, werden alsnog geïnstrueerd. En iedere groep heeft voor zichzelf op papier gezet waarom woordenschat voor hen belangrijk is. Deze teksten zijn ingelijst en hangen nog steeds aan de muur. Dat vind ik mooi.'

In Amsterdam vertelt directrice Lia Kromhout van der Meer hoe alle dertig leerkrachten van de Slootermeerschool de training hebben ondergaan, of ze nou een groep hadden of niet. 'Ook IB'ers of RCT'ers of ICT'ers. Het is namelijk helemaal niet gezegd dat deze functies altijd blijven bestaan. Misschien dat ze ooit weer eens voor een groep komen en dan moeten ze ook het woordenschatonderwijs kunnen geven.' In het borgingsdocument van de Slootermeerschool staat ook vastgelegd dat de zittende leerkrachten om de zoveel weken in een groep een woordenschatles moeten geven om zo hun kunnen op peil te houden.

In groep 1-2 van de Slootermeerschool in Amsterdam onderzoeken de kinderen het molentje

Uitdaging

De nieuwe vorm van taalonderwijs wordt door beide scholen als een grote uitdaging ervaren. In het begin is het erg zwaar en veel zoeken, maar het wordt al gauw routine, daar zijn beide scholen van overtuigd. Het moeilijkst blijft nog steeds het selecteren van de woorden en het uitleggen van de hele abstracte woorden. En naarmate je een hogere groep hebt, gaan abstracte termen een steeds grotere rol spelen.

Voor de nieuwe manier van denken die de kinderen wordt aangeleerd, fascineert de leerkrachten in Eindhoven. Fransje: 'Met het clusteren van woorden vallen woorden sneller op hun plek. Je bent het netwerk van de kinderen aan het uitbreiden. En op den duur gaan de kinderen zelf ook in netwerken denken. Ze zien de samenhang tussen woorden.' Jet: 'Ik was laatst bezig met de woorden expressie en impressie en toen kwamen we in de klas tot de ontdekking dat expressie eigenlijk "van je af" gaat, en impressie "naar je toe". En toen kwamen de woorden garanderen en veronderstellen aan de orde en toen zei een leerling: 'Goh juf, dat is eigenlijk hetzelfde. Garanderen is "van je weg" en veronderstellen "naar je toe". Dit soort verbanden leggen ze dus nu al.'

Dat je goed over de lessen moet nadenken, blijkt ook op beide scholen het geval te zijn. 'In bed denk je vaak de meest fantastische ideeën', vertelt een leerkracht lachend. 'Maar eigenlijk ben je er constant mee bezig. En soms is het gewoon echt te veel. Je zit met de toetsen of je zit in de tijd van de rapporten schrijven, en dan denk je: hm, en nou nog die woordenschat. Of rond Sinterklaas en kersttijd dan staat de school al helemaal bol van de activiteiten.' In de afspraken die de trainers met de leerkrachten gemaakt hebben, staat dat het aantal woordclusters dat in een week geleerd moet worden, telkens iets wordt opgevoerd. In Eindhoven zitten de leerkrachten nu gemiddeld op 2 à 3 clusters per week; in Amsterdam zijn het er al vier.

Dat er regelmatig klassenconsultaties plaatsvinden ervaren beide scholen als prettig. 'Het is een stok achter de deur. En je wordt goed bijgestuurd.' Door de controle beseffen de leerkrachten ook dat het in het begin nog echt een proces van de juiste weg vinden is. In Amsterdam halen de leerkrachten bijvoorbeeld de magere kwaliteit van hun woordwebben aan. 'We maakten lelijke woordwebben. Ze waren onduidelijk, met de handgeschreven, geen plaatjes en alles in het wit... Nu doen we het veel gestructureerder: de hoofdwoorden standaard in het rood en de voorbeelden in het groen.'

Op de vraag of er op de scholen al getoetst wordt, antwoordt directeur Van Eeden dat dat op dit moment voor Eindhoven in ieder geval nog geen prioriteit is. Volgens hem is woordenschat vaak een behoorlijk fundamenteel gemis van een aantal duizenden woorden die vaak niet in die toets staan. De leerkrachten mogen van hem wel al op eigen gele-

genheid toetsen, maar ze hebben samen afgesproken dat ze het voorlopig als school nog niet belangrijk vinden om toetsen te maken over de woorden die we ze nu aanleren. 'Belangrijker is het dat we ons nu gaan profileren als school waar woordenschatonderwijs centraal staat.' In Amsterdam wordt inmiddels wel al (sinds het tweede jaar) flink getoetst. In de onder- en middenbouw gebeurt dit in principe na ieder thema. De leerkrachten op de Slootermeerschool ervaren dat de kinderen inmiddels ook beter scoren op methodegebonden toetsen zoals *Piramide* en dat de kinderen de aangeleerde woorden ook daadwerkelijk gebruiken.

Toekomstplannen

De woordenschattrainingen van Verhallen en Van den Nulft vinden voornamelijk plaats op gewone scholen, Islamitische scholen en onderwijskansscholen. Maar ook in het speciaal onderwijs en in de voor- en vroegschoolse educatie (VVE) zijn de cursussen inmiddels van start gegaan. Verhallen en Van den Nulft zijn ervan overtuigd dat in de toekomst steeds meer scholen de trainingen zullen gaan volgen. In Utrecht is de gemeente zelfs al overgegaan tot het financieren van de cursus voor scholen. En de training zit in heel veel taalbeleidsplannen.

Of Verhallen en Van den Nulft met deze grote vraag in de toekomst nog in staat zullen zijn om de trainingen zelf te geven, is niet zeker. Maar om het over te dragen aan anderen is moeilijk, stelt Verhallen: 'We zijn vreselijk goed op elkaar ingespeeld.' Binnenkort willen Verhallen en Van den Nulft wel de schoolbegeleiders en de taalcoördinatoren gaan trainen in het begeleiden van de implementatie van het nieuwe woordenschatonderwijs. Zij zullen het coachingstraject en de klassenconsultaties van Verhallen en Van den Nulft dan steeds meer gaan overnemen.

De auteur is taalwetenschapper en free-lance journalist.

(advertentie)

**Geluk
is een hoofdvak!
zoek 't op...**

ONDERWIJS
in **haarlemmermeer.nl**

kijk voor een baan in het onderwijs op www.onderwijsinhaarlemmermeer.nl